

JOSÉ ORTEGA Y GASSET
**Η αποστολή
του Πανεπιστημίου**

επιστημονική επιμέλεια – εισαγωγή
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Γ. ΚΙΜΟΥΡΤΖΗΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	ix
ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ	xlvii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΟΥ CLARK KERR	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ I Διάθεση για μεταρρύθμιση	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ II Το θεμελιώδες ερώτημα	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ III Η αρχή της οικονομίας στην εκπαίδευση	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV Τι θα πρέπει να είναι πρωταρχικά το Πανεπιστήμιο Το Πανεπιστήμιο, το Επάγγελμα και η Επιστήμη	77
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V Κουλτούρα και Επιστήμη	87
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI Τι θα πρέπει να είναι «επιπλέον» το Πανεπιστήμιο 105	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Το θεμελιώδες ερώτημα

¹Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ δεν μπορεί να περιοριστεί, ούτε ακόμα να αποτελέσει διόρθωση των παρεκτροπών. Η μεταρρύθμιση είναι πάντοτε δημιουργία νέων πρακτικών. Οι παρεκτροπές έχουν πάντοτε ήσσονα σημασία. Διότι μπορεί να συμβαίνει ένα από τα ακόλουθα δύο: είτε θα πρόκειται για παρεκτροπές με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, δηλαδή για περιπτώσεις μεμονωμένες, σπάνιες, αντίθετες προς τις σωστές πρακτικές, είτε για τόσο συχνές, τακτικές, επίμονες και ανεκτές παρεκτροπές που πλέον δεν πρέπει να αποκαλούνται έτσι. Στην πρώτη περίπτωση είναι σίγουρο ότι τα πράγματα θα διορθωθούν αυτόματα. Στη δεύτερη, όμως, κάθε προσπάθεια για επανόρθωση θα ήταν μάταιη, γιατί η συχνότητα και η αποδοχή των παρεκτροπών υποδεικνύουν ότι δεν αποτελούν ανωμαλίες, αλλά αποτέλεσμα πρακτικών που είναι εν γένει κακές. Αυτές πρέπει να αντιμετωπίσουμε και όχι τις παρεκτροπές.

Κάθε μεταρρυθμιστικό κίνημα που θα περιοριζόταν στο να διορθώσει πρόχειρα και απρόσεκτα τις παρεκτροπές εντός του Πανεπιστημίου μας θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε μια ομοίως πρόχειρη μεταρρύθμιση.

Αυτό που έχει σημασία είναι οι πρακτικές. Και περαιτέρω: ένα ξεκάθαρο σημάδι που αποδεικνύει ότι οι δομικές πρακτικές ενός θεσμού είναι γερές είναι ότι ο θεσμός αντέχει, χωρίς αξιοσημείωτη βλάβη, μια σημαντική δόση παρεκτροπών, κατά τον ίδιο τρόπο που ένας υγιής άνθρωπος αντέχει υπερβολές που θα έκαμπταν έναν αδύναμο άνθρωπο. Ένας θεσμός, όμως, δεν μπορεί να δομηθεί στη βάση καλών πρακτικών εάν δεν καθοριστεί η αποστολή του με απόλυτη ακρίβεια. Ένας θεσμός είναι ένα μηχάνημα, και όλη η δομή και η λειτουργία του πρέπει να καθοριστούν με βάση τις προσδοκίες που αναμένεται να εξυπηρετήσει. Με άλλα λόγια, η ρίζα της πανεπιστημιακής μεταρρύθμισης βρίσκεται σε πλήρη σύνδεση με την αποστολή του Πανεπιστημίου. Οποιαδήποτε τροποποίηση, επισκευή, προσαρμογή αυτής της «εστίας μας» η οποία δεν συντελείται με προκαταβολική αναθεώρηση –σαφή, αποφασιστική και ειλικρινή– του προβλήματος της αποστολής του Πανεπιστημίου θα είναι «αγάπης αγώνας άγονος».

Επειδή δεν συνέβαινε αυτό, όλες οι προσπάθειες που έγιναν μέχρι τώρα και οι οποίες, σε μερικές περιπτώσεις, υποκινήθηκαν από εξαίσιες προθέσεις, συμπεριλαμβανομένων και των σχεδίων που επεξεργάστηκε πριν από μερικά χρόνια το ίδιο το καθηγητικό σώμα, δεν πέτυχαν και δεν θα πετύχουν ποτέ. Δεν θα πετύχουν ποτέ το μοναδικό πράγμα που αρκεί και είναι απαραίτητο για οποιαδήποτε ύπαρξη –ατομική ή συλλογική– έτσι ώστε να ζήσει ουσιαστικά: δηλαδή να βρει την αλήθεια της, την αυθεντικότητά της και να μην προσποιείται ότι είναι κάτι που δεν είναι, παραποιώντας τον αμειλικτο προορισμό της εξαιτίας κάποιων αυθαίρετων επιθυμιών. Οι καλύτερες προσπάθειες των τελευταίων δεκαπέντε ετών –για να μην μιλάμε για τις χειρότερες– αντί να θέτουν ξεκάθαρα το ερώτημα, χωρίς περιθώρια διαφυγής, «γιατί υπάρχει και τι θα πρέπει

συνεπώς να είναι το Πανεπιστήμιο», έκαναν το βολικότερο και το πιο στείρο: εξέτασαν επιφανειακά τι γίνεται στα Πανεπιστήμια των κρατών που λειτουργούν ως πρότυπα.

Δεν επικρίνω το να θέλουμε να είμαστε ενήμεροι παρατηρώντας ένα κοντινό παράδειγμα. Αντιθέτως, πρέπει να το κάνουμε· χωρίς, όμως, αυτό να μας απαλλάσσει από το να εργαζόμαστε για να καθορίσουμε τον δικό μας κατάλληλο προορισμό. Με αυτό δεν εννοώ οποιαδήποτε αναζήτηση της «φυλετικής αγνότητας» και όλες αυτές τις ανοησίες. Ακόμα και αν όλοι -άνθρωποι και χώρες- ήμασταν πανομοιότυποι ο ένας με τον άλλο, ο μιμητισμός μοιραία θα εξακολουθούσε. Αυτό θα συνέβαινε γιατί με τη μίμηση αποφεύγουμε εκείνη τη δημιουργική προσπάθεια αντιμετώπισης ενός προβλήματος από την οποία μπορούμε να μάθουμε το πραγματικό νόημα και τα δρια ή τις ατέλειες της λύσης που μιμούμαστε. Δεν τίθεται λοιπόν εδώ ζήτημα «φυλετικής αγνότητας», που ούτως ή άλλως στην Ισπανία εγείρεται τόσο συχνά όσοι είναι οι κόκκοι της άμμου. Είναι επουσιώδες το αν καταλήγουμε στα ίδια συμπεράσματα και στα ίδια μοντέλα με άλλες χώρες. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι καταλήγουμε σε αυτά από τον δικό μας δρόμο, έπειτα από προσωπική μάχη με το θεμελιώδες ερώτημα.

Παράδειγμα εσφαλμένης λογικής, από τα καλύτερα: η βρετανική ζωή ήταν, και εξακολουθεί να είναι, θαυμάσια· συνεπώς, τα βρετανικά σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης πρέπει να είναι πρότυπο, εφόσον μέσα από εκείνα προέκυψε η βρετανική ζωή. Η γερμανική επιστήμη είναι τεράστια· επομένως, το γερμανικό Πανεπιστήμιο είναι ένα ίδρυμα-πρότυπο, καθώς εκεί παρήχθη αυτή. Ας μιμηθούμε, λοιπόν, τα δευτεροβάθμια βρετανικά σχολεία και τη γερμανική ανώτατη εκπαίδευση.

Το λάθος προκύπτει από τον 19ο αιώνα συνολικά. Οι Άγγλοι

κατατρόπωσαν τον Ναπολέοντα Α΄: «Στη μάχη του Βατερλό, η νίκη επιτεύχθηκε στα γήπεδα του Ήτον». Ο Bismarck συνέτριψε τον Ναπολέοντα Γ΄: «Ο πόλεμος του 1870 είναι η νίκη του δασκάλου του πρωσικού σχολείου και του γερμανού καθηγητή».

Αυτές οι αντιλήψεις έχουν τη βάση τους σε ένα θεμελιώδες σφάλμα, το οποίο είναι αναγκαίο να εκριζώσουμε από τα κεφάλια μας· συνίσταται στην υπόθεση ότι τα έθνη είναι μεγάλα επειδή τα σχολεία τους –πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια ή ανώτερα– είναι καλά. Πρόκειται για ένα κατάλοιπο του μακάριου «ιδεαλισμού» του περασμένου αιώνα. Αποδίδει στο σχολείο μια δύναμη –να δημιουργεί την ιστορία– την οποία ούτε έχει ούτε και θα μπορέσει να έχει. Εκείνο τον αιώνα, για να αισθανθεί κανείς ενθουσιασμό για κάτι ή έστω για να το εκτιμήσει ιδιαίτερα, έπρεπε απαραιτήτως να το μεγαλοποιήσει, να το μυθοποιήσει. Βεβαίως, όποτε ένα έθνος είναι μεγάλο, είναι καλό και το σχολείο του. Δεν υπάρχει μεγάλο έθνος εάν το σχολείο του δεν είναι καλό. Το ίδιο, όμως, ισχύει και για τη θρησκεία του, την πολιτική του, την οικονομία του και χιλιάδες ακόμα πράγματα. Η ενδυνάμωση ενός έθνους παράγεται από ένα σύνολο στοιχείων. Αν ένας λαός είναι πολιτικά φαύλος, είναι μάταιο να αναμένει κανείς οτιδήποτε, ακόμα και από το τελειότερο εκπαιδευτικό σύστημα. Σε αυτή την περίπτωση, τα σχολεία είναι για τους λίγους, οι οποίοι ζουν ξέχωρα και αποξενωμένοι από την υπόλοιπη χώρα. Ίσως κάποια μέρα αυτοί οι λίγοι μορφωμένοι να επηρεάσουν τη συνολική ζωή της χώρας τους και, μέσω του συνόλου, να επιτύχουν τη βελτίωση ολόκληρου του εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος (και όχι μόνον να υπάρχουν σχολεία-εξαιρέσεις).

Αρχή της εκπαίδευσης: το σχολείο, όπως κάθε θεσμός μιας χώρας, εξαρτάται πολύ περισσότερο από το δημόσιο περιβάλλον μέσα στο οποίο ολοκληρωτικά εμβαπτίζεται, παρά από το

παιδαγωγικό περιβάλλον που δημιουργείται τεχνητά εντός των τειχών του. Μόνο όταν υπάρχει ισορροπία μεταξύ των δύο, προκύπτει ένα καλό σχολείο.

Συνέπεια: ακόμα και αν η αγγλική δευτεροβάθμια και η γερμανική ανώτατη εκπαίδευση ήταν τέλειες, δεν θα μπορούσαν να μεταφερθούν αλλού, γιατί είναι μόνο μέρη ευρύτερων συνολικών πραγματικοτήτων. Η ολοκληρωμένη τους πραγματικότητα είναι η χώρα που τις δημιούργησε και τις συντηρεί.

Επιπλέον, όμως, αυτή η λανθασμένη και απλουστευτική λογική εμπόδισε όσους την ακολούθησαν να κοιτάξουν κατάματα αυτά τα σχολεία και να τα δουν όπως ακριβώς είναι, δηλαδή μηχανές. Τα συνέχειαν ως προς τα γνωρίσματά τους με τη δύναμη που είχαν στην αγγλική ζωή και στη γερμανική σκέψη. Δεδομένου, όμως, ότι ούτε την αγγλική ζωή ούτε τη γερμανική σκέψη μπορούμε να μεταφέρουμε εδώ, αλλά, στην καλύτερη περίπτωση, μόνο τους μεμονωμένους εκπαιδευτικούς θεσμούς, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να δούμε τι είναι αυτοί στην πραγματικότητα, απομονώνοντάς τους από τις γενικευμένες αρετές που τους περιέβαλλαν στις χώρες καταγωγής τους.

Τότε κανείς βλέπει ότι, ως θεσμός, το γερμανικό Πανεπιστήμιο είναι μάλλον αξιοθρήνητο. Αν η γερμανική επιστήμη έπρεπε να γεννηθεί αποκλειστικώς από τις θεσμικές αρετές του Πανεπιστημίου, θα ήταν ασήμαντη. Ευτυχώς, ένας άνεμος ελευθερίας που διαπερνά τη γερμανική ψυχή συνδυάστηκε με την έφεση και την κλίση για επιστημονική δραστηριότητα και υπερίσχυσε των καταφανών ατελειών του γερμανικού Πανεπιστημίου. Δεν γνωρίζω καλά την αγγλική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Όμως, όσα μπορώ να διακρίνω σ' αυτήν με οδηγούν να σκεφτώ ότι και εκεί επίσης η θεσμική δομή είναι αρκετά ελαττωματική.

Δεν χρειάζονται, όμως, οι προσωπικές μου απόψεις. Είναι γεγονός ότι η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στην Αγγλία και το Πανεπιστήμιο στη Γερμανία διέρχονται κρίση. Ριζική κριτική του γερμανικού Πανεπιστημίου ασκήθηκε από τον πρώτο πρώσο Υπουργό Παιδείας, μετά την παλινόρθωση της Δημοκρατίας: τον Becker. Συζήτηση που συνεχίζεται από τότε.²

Οι καλύτεροι καθηγητές μας, επειδή προτιμούν να μιμούνται και να αποφεύγουν την ανάγκη να στοχάζονται και να αναστοχάζονται οι ίδιοι τα ερωτήματα, ζουν από κάθε άποψη δεκαπέντε με είκοσι χρόνια πίσω από την εποχή τους, μολονότι ως προς την επιστημονική τους ενημέρωση βρίσκονται στην αιχμή. Είναι η τραγική καθυστέρηση όλων εκείνων που θέλουν να αποφύγουν την προσπάθεια να σκεφτούν πρωτότυπα, να διαμορφώσουν προσωπικές πεποιθήσεις. Ο αριθμός των ετών αυτής της καθυστέρησης δεν είναι συμπτωματικός. Όλη η ιστορική δημιουργία –στην επιστήμη, στην πολιτική– προκύπτει από το διάχυτο πνεύμα ή διαμορφώνεται από το «πνεύμα των καιρών». Αυτή η πνευματική διαμόρφωση εμφανίζεται με έναν παλμό, με έναν σταθερό ρυθμό, με την εμφάνιση κάθε γενεάς.³ Μία γενεά, διαμέσου του πνεύματός της, δημιουργεί ιδέες, αξιολογήσεις κ.λπ. Όποιος τις μιμείται πρέπει να περιμένει έως ότου αυτές μορφοποιηθούν, ή, με άλλα λόγια, έως ότου η προηγούμενη γενεά ολοκληρώσει το έργο της. Έπειτα υιοθετεί τις αρχές της, τη στιγμή που αρχίζουν να εξασθενούν και μια νέα γενεά ήδη ξεκινά τη δική της μεταρρύθμιση, σηματοδοτώντας την έναρξη της βασιλείας ενός νέου πνεύματος. Κάθε γενεά κοπιάζει δεκαπέντε χρόνια για να καθιερωθεί και τα έργα της διατηρούν την ισχύ τους για ακόμα δεκαπέντε χρόνια. Αναπόφευκτος αναχρονισμός για ανθρώπους που μιμούνται και δεν πρωτοτυπούν.

Ας αναζητήσουμε στις χώρες του εξωτερικού πληροφορίες, όχι όμως ένα πρότυπο.

Ο μεγάλος ισπανός φιλόσοφος José Ortega y Gasset διατύπωσε το 1930 ένα πρόγραμμα για τη μεταρρύθμιση του σύγχρονου πανεπιστημίου και ανέδειχε ένα βασικό ζήτημα: Το Πανεπιστήμιο έχει πολλές αλλιά συχνά αντικρουόμενες αποστολές. Το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα είναι βασισμένο στην έννοια της «γενικής παιδείας», που δεν γνωρίζει εθνικά σύνορα και χρονικούς περιορισμούς. Επίσης ο Ortega επιχείρησε να δώσει απάντηση σε δύο θεμελιώδη ερωτήματα: Ποιο είδος γνώσης θα πρέπει να κατέχουν όλοι οι φοιτητές και ποια είναι η λειτουργία του Πανεπιστημίου σε μια σύγχρονη δημοκρατία; Οι απαντήσεις που δίνει βασίζονται στην προσωπική του κουλτούρα και τη βαθιά γνώση των ευρωπαϊκών πανεπιστημιακών συστημάτων.

Έχει μεγάλη σημασία, τώρα που πυκνώνουν οι συζητήσεις, οι πολιτικές διεργασίες και τα δημοσιεύματα για τη μορφή που θα πάρει το Πανεπιστήμιο κατά τον 21ο αιώνα, να αντλούμε γόνιμα ερμηνευτικά στοιχεία για το θεσμό από τον υψηλό, διαχρονικό στοχασμό. Η Αποστολή του Πανεπιστημίου μας αφορά όλους – φοιτητές, καθηγητές και τους κοινωνικούς παράγοντες που σχετίζονται με τη γνώση και την παραγωγή της. Διότι ένα καλύτερο πανεπιστήμιο προϋποθέτει τη συνεχή διεύρυνση της γνώσης μας γι' αυτό.

ISBN 960-375-921-X

9 789603 759218

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧΑΣΗΣ 3921